

Тетяна Іванівна Сідлецька
кандидат мистецтвознавства,
старший викладач Вінницького
факультету менеджменту і бізнесу
Київського університету культури

Особливості становлення і розвитку академічного професійного навчання на народних інструментах

Питання запровадження і розвитку професійного навчання на народних інструментах в Україні були і залишаються об'єктом досліджень вітчизняних учених. Так, низка праць М. Давидова присвячена висвітленню проблем розвитку професійної підготовки фахівців народно-інструментального мистецтва, деякі відомості щодо запровадження навчання на народних інструментах також містяться у розвідках Є. Бортника, Д. Грудіної, М. Даньшева, Р. Ескіної, Ю. Лошкова.

Однак, попри значимість доробку вчених, у вітчизняному мистецтвознавстві помітно бракує досліджень, присвячених історичному розвитку академічного професійного навчання на народних інструментах. Відтак, метою даної статті є виявити особливості становлення і розвитку академічного професійного навчання на народних інструментах.

Культурне відродження в Україні на початку ХХ ст. зумовило становлення і розвиток національної музичної освіти. Велике значення для цього мала творча діяльність української інтелігенції, що сприяла відновленню морально-духовних засад життя народу. Особлива роль у процесі відродження національної музичної культури належить видатному композитору, фольклористу, педагогу, музично-громадському діячу М. Лисенку. Своїми теоретичними працями про народну пісню і народні музичні інструменти композитор заклав підвалини української наукової фольклористики та інструментознавства. У 1904 р. саме з ініціативи М. Лисенка в Києві була заснована Музично-драматична школа, що стала центром спеціальної музичної і театральної освіти.

До цього ж періоду належить запровадження академічного професійного навчання на народних інструментах. Так, саме в Музично-драматичній школі у 1908 р. було відкрито клас бандури, який очолив відомий український кобзар І. Кучугура–Кучеренко. У 1909 р. при гуртку «Просветительный досуг» Харківського товариства були відкриті класи народних інструментів (домра і балалайка). Викладачем гри на цих інструментах був відомий харківський культурно-громадський діяч, диригент, музикознавець В. Комаренко [12, с. 17].

У 1913 р. відкриваються Київська і Одеська, а у 1917 р. Харківська консерваторії, що стало зародженням вищої музичної освіти в Україні¹. У 1918 р. на основі Музично-драматичної школи імені М. В. Лисенка в Києві було організовано Музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка.

Важливим чинником, що сприяв запровадженню професійного навчання на народних інструментах стало зародження у 1920-ті роки художнього самодіяльного руху, головним завданням якого було масове культурне виховання народу під контролем держави. Це спричинило виникнення великої кількості мистецьких колективів – капел бандуристів, балалаєчних, домрово-балалаєчних, мандолінних, українських оркестрів народних інструментів. Відповідно, виникла потреба у фахівцях, які би керували самодіяльними художніми колективами і володіли грою на народних інструментах.

Весною 1921 р. було створено Відділ мистецької освіти, який розробив систему музичної освіти в УРСР за схемою – інститут, технікум, професійна

¹ У подальшому у зв'язку з численними реорганізаціями Київську, Одеську і Харківську консерваторії багато разів перейменовували. У 1924 р. Київський музичний інститут (консерваторія), зберігаючи за собою права вищого навчального закладу, стає Державним музичним технікумом. 1928 р. цей навчальний заклад об'єднують з Музично-драматичним інститутом імені М. В. Лисенка. Новий заклад дістає назву Вищий музично-драматичний інститут імені М. В. Лисенка, який у 1934 р. реорганізували в Київську консерваторію і театральний інститут. Одеська консерваторія була розділена на Одеський музичний інститут і Одеський музичний технікум (1923–1925), далі заклад функціонував як Одеський музично-драматичний інститут (1925), і знову – Одеська консерваторія (1934). Харківська консерваторія, своєї черги, мала такі назви – Музична академія (1920), Музичний інститут (1921), Музично-драматичний інститут (1923) і знову – консерваторія (1934) [1, с. 8–9; 198].

школа [2, с. 33]. У 1921 р. в Харкові у музичній професійній школі було відкрито клас народних інструментів (домра, кобза, мандоліна, балалайка, бандура, цимбали). Випускники цього навчального закладу отримували кваліфікації оркестранта, соліста, інструктора народних інструментів. З 1922 р. в Україні функціонувало більше тридцяти музичних професійних шкіл: серед них у Харкові – шість², Києві – дві, Одесі – дві, Кременчуці – одна, в Подільській губернії – чотири, Катеринославській – три, Волинській – одна, Чернігівській – одна і в більшості з них створені класи народних інструментів [4, с. 18].

У 1924 р. в Києві у Державному музичному технікумі, що працював на засадах вищого навчального закладу, також почали навчати гри на народних інструментах. У цьому ж році у Харківському музично-драматичному інституті на базі капельмейстерсько-хорового факультету було відкрито клас народних інструментів. Першими викладачами були В. Комаренко (клас домри, оркестровий клас) та М. Даньшев (клас балалайки). У 1926 р. тут було відкрито клас бандури, який протягом 12 років вів видатний бандурист, композитор, етнограф, письменник Г. Хоткевич. Йому належить роль засновника професійної школи бандурного мистецтва. Митцем була розроблена комплексна програма викладання гри на бандурі, що поєднувала детальне пізнання історико-теоретичних, технічних, репертуарних, художніх та педагогічних аспектів. У 1926 р. у Харківському музично-драматичному інституті було організовано кафедру народних інструментів, яку очолив В. Комаренко [5, с. 8; 3, с. 202–203]. На кафедрі створювалися і запроваджувалися у життя програми підготовки виконавців на народних інструментах. Було організовано квартет бандуристів під орудою Г. Хоткевича, до складу якого входили студенти його класу – Олешко, Гаєвський, Л. Гайдамака, О. Геращенко і порушено питання про створення українського народного оркестру [6, с. 115]. Слід відзначити, що результатом

² За іншими даними, у 1920-х рр. у Харкові функціонували лише дві музичні професійні школи [11, с. 497].

плідної творчої діяльності квартету бандуристів стала організація класів бандури у всіх ланках національної музичної освіти.

У 1928 р. в Києві у Музично-драматичному інституті імені М. В. Лисенка було відкрито спеціальний відділ, що мав готувати керівників хору, духових та народних оркестрів. Цей відділ кілька разів змінював свою назву: «Політпрос», «Компрос», «Інструкторсько-педагогічне», «Диригентсько-народно-духове». Тут навчали грі на народних інструментах [6, с. 12].

Слід відмітити, що соціалістична держава всіляко підтримувала народне мистецтво, використовуючи його як один із засобів ідеологічного впливу на маси. Прагнучи зробити мистецьку освіту доступною для широкого загалу, наприкінці 1920-х рр. було відкрито короткотермінові курси при Київському, Харківському та Одеському музично-драматичних інститутах [5]. Тут же з метою підготовки керівників художньої самодіяльності було створено народні оркестри. У 1928 р. у Києві, а в 1929 р. у Харкові було відкрито Робітничі консерваторії, де проводилось навчання грі на домрі, балалайці, гармоніці, фортепіано та смичкових інструментах. Тут же існували оркестр народних інструментів домрово-балалаєчного складу і хор [15].

Отже, підготовка виконавців на народних інструментах у цей період велася на всіх музично-освітніх рівнях і охоплювала вищий навчальний заклад (інститут), середню ланку (технікум) і початковий щабель (школу). Це свідчить про те, що у 1920-х рр. були закладені надійні підвалини розвитку академічного професійного навчання на народних інструментах у наступний період.

У 1930-х рр. активізується становлення і розвиток народно-інструментального мистецтва загалом і навчання на народних інструментах зокрема. Так, у 1932 р. в Одесі у Робітничій консерваторії було організовано відділ народних інструментів, де проводилось навчання по класу баяна, акордеона, домри, диригування, існував оркестровий клас. Відділ готував

викладачів для музичних професійних шкіл [6, с. 144]. У 1934 р. в Київській консерваторії, що готувала фахівців вищої кваліфікації з різних спеціальностей, почали готувати й виконавців на народних інструментах. Серед перших випускників відділення народних інструментів консерваторії були в майбутньому видатні фахівці народно-інструментального мистецтва – Ю. Тарнопольський, Ж. Лінке, В. Воскобойникова, В. Дзиндра, М. Хіврич, К. Стрельченко, В. Шевченко [6, с. 13–14]. У 1938 р. у Київській консерваторії було засновано кафедру народних інструментів, де здобували освіту спеціалісти в галузі народних інструментів – виконавці, диригенти, педагоги.

Організатором і першим викладачем класу народних інструментів (а згодом – кафедри) Київської консерваторії був видатний педагог і музикант М. Геліс. М. Давидов відзначає великий внесок М. Геліса у розвиток академічного народно-інструментального мистецтва. На етапі зародження професійного навчання на народних інструментах ніякої методичної основи для підготовки фахівців не існувало [7, с. 43]. Але М. Геліс, вивчаючи різні методики, виконавські стилі, інтерпретації музичних творів провідними музикантами того часу, відбираючи все корисне і доцільне та на основі власного педагогічного досвіду розробив методику навчання гри на народних інструментах. Згодом вона стала відомою як київська школа гри на народних інструментах.

1930-ті рр. характеризуються значним розвитком художньої самодіяльності. Про це свідчить проведення щорічних оглядів, олімпіад самодіяльного мистецтва, національних декад літератури і мистецтва. Відбувається заснування численних музичних гуртків, у різних містах і селах України відкриваються дитячі музичні студії, при яких існували класи гри на народних інструментах [10, с. 29].

У 1932 р. за ухвалою Народного комісаріату освіти в с. Водички Проскурівського району Вінницької області було створено перший в СРСР колгоспний університет самодіяльного мистецтва. Основною метою цього

закладу стала підготовка керівників масового самодіяльного мистецького руху – з музики, театру, образотворчого мистецтва для колгоспів і хат-читалень [9, с. 47]. При університеті функціонували майстерні музичних інструментів і музичний кабінет [2, с. 40].

У 1939 р. в с. Лозоватка Шполянського району Київської області було створено вечірню колгоспну музично-вокальну студію. Тут навчали грі на фортепіано, скрипці, духових та народних інструментах.

Варто відзначити, що у вищезгаданих музичних гуртках, студіях, робітничих консерваторіях суто пропагандистсько-виховні завдання поєднувалися з фахово-освітніми.

У 1950–1960-х роках відбувається становлення стрункої державної системи музичної освіти, що охоплювала музичну школу, музичне училище і консерваторію. У консерваторіях Одеси (1949), Харкова (1951), Львова (1951), Донецька (1968) відкриваються кафедри народних інструментів. На кафедрах починають вирішуватися проблеми теорії і методики викладання. Програми, розроблені на кафедрах народних інструментів мистецьких навчальних закладів були спрямовані на підготовку фахівців широкого профілю – виконавців, диригентів, педагогів, інструментознавців, методистів.

Велике значення для розвитку професійного навчання на народних інструментах мало відкриття у 1951 р. у Київській консерваторії першої в СРСР виконавської аспірантури з народних інструментів, що готувала викладачів для кафедр народних інструментів вищих навчальних закладів.

У 1960-х рр. в Україні створюється розгалужена мережа училищ та інститутів культури, в яких навчання проводилося за спеціальними програмами, з урахуванням тогочасних найновіших мистецьких і методичних досягнень. Так, у 1968 р. на базі київського філіалу Харківського інституту культури (відкритий у 1929 р.) засновується Київський інститут культури, що мав два філіали – культосвітні факультети у Рівному і Миколаєві. Ці навчальні заклади готували керівників музичних самодіяльних колективів з виконання хорової, духової і народно-інструментальної музики. Тут же були

відкриті кафедри народних інструментів, де навчали грі на всіх поширених в Україні народних інструментах – бандурі, гітарі, цимбалах, домрі, балалайці, баяні, акордеоні.

Слід відмітити, що надзвичайно важливою подією у розвитку народно-інструментального мистецтва загалом і професійного навчання на народних інструментах зокрема стала організація професійних українських оркестрів народних інструментів (Оркестру народних інструментів Українського радіо і телебачення (1959) і Оркестру українських народних інструментів Музично-хорового товариства УРСР (1969)). Створення цих колективів зумовило потребу у висококваліфікованих виконавцях на народних інструментах і диригентах із професійною музичною освітою. Так, для забезпечення належного виконавського рівня оркестрів і поповнення їх складу із 25 січня по 5 лютого 1977 року у Києві було проведено Республіканський конкурс виконавців на народних інструментах. У конкурсі взяли участь 108 виконавців – артисти музичних театрів і концертних організацій республіки, студенти мистецьких навчальних закладів [14]. Результати конкурсу засвідчили, що істотно бракувало виконавців на народних інструментах, особливо не вистачало цимбалістів, бандуристів, сопілкарів, виконавців на кобзі. Тому перед кафедрами народних інструментів мистецьких навчальних закладів України порушувалися питання про збільшення класів цимбалів, відкриття класів сопілки та інших народних духових інструментів, ознайомлення всіх студентів кафедри з українським народним інструментарієм, створення ансамблів народних інструментів, вивчення народно-інструментального виконавства [13].

У 1980-х рр. на кафедрах народних інструментів музичних навчальних закладів України відбуваються деякі зміни - удосконалюється підготовка фахівців шляхом запровадження диференційованої методики викладання і розробки методу комплексного підходу до складання індивідуальних робочих планів студентів із диригування, загального фортепіано, інструментовки та читання партитур. Це є свідченням нового етапу у

розвитку методики викладання гри на народних інструментах, що заснований не на емпіричному досвіді, а має науково-методичне підґрунтя.

У 1990-х рр. спостерігається значна активізація розвитку національної музичної освіти загалом і професійного навчання на народних інструментах зокрема. Це значною мірою пов'язано із радикальними змінами і новими тенденціями в розвитку музичної культури України. У всіх мистецьких навчальних закладах існують відділи і кафедри народних інструментів, де здійснюється підготовка виконавців на народних інструментах. Новаторством стало запровадження у музичних навчальних закладах викладання на народних духових інструментах. Студенти професійно опановують сопілку з її різновидами, свиріль, флюяру та інші інструменти. Це дало змогу поповнити висококваліфікованими фахівцями професійні оркестри і ансамблі народних інструментів.

На сучасному етапі навчальні плани кафедр народних інструментів музичних навчальних закладів охоплюють багато аспектів - до них входить сольне, ансамблеве та оркестрове виконавство, диригування оркестром, диригування капелою бандуристів, оволодіння фортепіано, опанування навичками композиції в класах інструментовки, читання партитур. Результатом цього стала поява у сфері народно-інструментального мистецтва композиторів, диригентів-симфоністів, теоретиків. Найбільш відомими серед них є А. Штогаренко, Є. Станкович, В. Зубицький, І. Карабиць, А. Гайденко, В. Власов, В. Подгорний, В. Івко, К. Мясков, А. Білошицький, В. Сіренко, В. Здоренко, В. Жадько, С. Литвиненко, В. Варакута, А. Дубина, О. Сокол, Д. Ровенко та ін.

На сьогодні при всіх музичних академіях існує виконавська асистентура, де набувають вищої кваліфікації фахівці народно-інструментальної музики. Тут представлено такі спеціальності: баян, акордеон, бандура, кобза, гітара, цимбали, сопілка. Найталановитіші випускники асистентури – лауреати перших премій найпрестижніших

міжнародних конкурсів залучаються до педагогічної роботи на кафедрах народних інструментів мистецьких навчальних закладів.

Слід відзначити, що упродовж свого нетривалого існування у порівнянні з іншими жанрами академічної музики, у сфері народно-інструментального мистецтва створено солідну методологічну базу, що включає 3 докторські та понад 30 кандидатських дисертацій, 15 підручників, низку посібників, монографій [8, с. 6]. Зокрема, ґрунтовно розроблено теорію формування виконавської майстерності (докторська дисертація М. Давидова, ряд кандидатських дисертацій – Ю. Бая, В. Самітова, В. Шахова, В. Шарова, В. Князева, Є. Іванова (баян), Н. Брояко (бандура), Л. Матвійчук (домра), теорію та історію народно-оркестрового виконавства (докторська дисертація О. Ільченка, кандидатські дисертації М. Лисенка, Ю. Лошкова, О. Трофимчука, Т. Сідлецької), теорію перекладення творів для оркестру народних інструментів (кандидатська дисертація В. Дейнеги), теорію народно-інструментального ансамблевого виконавства (кандидатська дисертація Л. Пасічняк), теорію виховання духовного потенціалу музиканта-виконавця (докторська дисертація О. Олексюк). Низка дисертаційних досліджень вітчизняних учених присвячена висвітленню історичного розвитку народного музичного інструментарію і окремих жанрів народно-інструментального мистецтва. Серед них – кандидатські дисертації Т. Барана, О. Незовибатька (цимбали), Р. Безуглої, Д. Кужелева (баянне мистецтво), В. Дудчак, Н. Морозевич (бандурне мистецтво), Є. Бортника (домрове мистецтво). Справжньою енциклопедією народно-інструментального мистецтва є підручник М. Давидова «Історія виконавства на народних інструментах» (Українська академічна школа)», де детально висвітлено творчі, виконавські, науково-теоретичні та педагогічні здобутки у сфері народно-інструментального мистецтва України.

Вітчизняна школа народно-інструментального мистецтва виховала славу плеяду митців-професіоналів. Про це свідчать багаточисленні

перемоги українських музикантів на багатьох найпрестижніших міжнародних і всеукраїнських конкурсах.

Однак, слід відзначити, що на сьогоднішній день помітними є ознаки спаду популярності народно-інструментального мистецтва. Це помітно на всіх щаблях сучасної професійної освіти і, безумовно, пов'язано з процесами в економічній, соціальній, політичній сферах нашої держави. Нині більшим попитом у населення користується вітчизняна та зарубіжна естрадна музика, причому не найвищої якості, а народна музика перебуває у затінку, вона втратила масового слухача.

Виникає дивна ситуація. У 1970-х рр., як зазначалося вище, була відчутною потреба у музикантах, які б грали на вітчизняному національному інструментарії, а тепер ці фахівці не можуть зайняти належного їм місця у музичному мистецтві України.

Тому основним завданням української академічної школи народних інструментів є підготовка фахівців, які були б конкурентноспроможними на сучасному ринку праці. Вони повинні бути професіоналами та сподвижниками своєї справи. Адже саме музиканти повинні донести і максимально наблизити найкращі зразки народно-інструментального мистецтва до сьогоднішнього слухача.

Таким чином, характерними особливостями академічного професійного навчання на народних інструментах є:

- здійснення підготовки виконавців на народних інструментах на всіх музично-освітніх рівнях (музична школа, музичне училище, музична академія, виконавська асистентура);
- комплексність і багатогранність підготовки фахівців народно-інструментального жанру (сольне, ансамблеве, оркестрове та диригентське виконавство, оволодіння навичками композиції в класах інструментовки, оркестровки, читання партитур);
- створення потужної методологічної та науково-теоретичної бази народно-інструментального мистецтва;

- активна популяризація народно-інструментального жанру.

Насамкінець слід відмітити, що у пропонованій статті не охоплено коло питань, пов'язаних із дослідженням виконавської діяльності педагогів кафедр народних інструментів навчальних закладів, специфіки підготовки диригентів оркестру і капели бандуристів, підбору навчального репертуару. Зазначені проблеми можуть вирішуватися у наступних дослідженнях.

Список використаної літератури

1. Академія музичної еліти України: Історія та сучасність: До 90-річчя Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського / Авт.-упоряд.: А. Лашенко та ін. – К.: Музична Україна, 2004. – 560 с.
2. Бабий А. Музыкальное образование на Украине после Октября // Советская музыка. – 1935. – № 1. – С. 31–40.
3. Бортник Є. Струнний інструментарій Слобідської України в минулому і сучасному // Музична Харківщина. – Харків, 1992. – С. 191–206.
4. Бортник Е. Формирование и развитие домрового искусства на Украине в аспекте русско-украинских музыкальных связей: Автореф. дисс. ... канд. искусствоведения: 17.00.02 / АН УССР ИИФЭ им. М. Ф. Рильского. – К., 1981. – 26 с.
5. Грудіна Д. Державний музично-драматичний інститут у Харкові // Нове мистецтво. – 1927. – № 8. – С. 8–10.
6. Давидов М. Історія виконавства на народних інструментах. (Українська академічна школа): Підручник. – К.: НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2005. – 419 с.
7. Давидов М. Київська академічна школа народно-інструментального мистецтва: Посібник. – К.: НМАУ, 1998. – 224 с.
8. Давидов М. Українське струнно-щипкове академічне мистецтво: функціонування, проблеми збереження та розвитку // Академічне мистецтво оркестрів народних інструментів і капел бандуристів спеціальних музичних вузів України: Тези Всеукраїнської науково-теоретичної конференції (2 грудня 2005 р.). – К., 2005. – С. 72–78.
9. Даньшев М. Колгоспний університет самодіяльного мистецтва // Радянська музика. – 1934. – № 2–3. – С. 47–49.
10. Ескіна Р. Кілька зауважень про роботу дитячих музичних студій // Радянська музика. – 1934. – № 10. – С. 29–33.
11. Історія української музики: В 6 т. / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського. – Т. 4.: 1917 – 1941. / Ред. колегія Л. Пархоменко, О. Литвинова, Б. Фільц. – К.: Наукова думка, 1992. – 616 с.
12. Лошков Ю. Володимир Андрійович Комаренко: Монографія. – Харків: ХДАК, 2002. – 113 с.

13. Мокренко А. Не скаламутити джерело // Україна. – 1989. – № 46. – С. 24.
14. Наказ Міністра культури УРСР № 233-к від 14 лютого 1977 р. «Про підсумки Республіканського конкурсу музикантів-виконавців на народних інструментах». – ЦДАМЛМ України. – Ф. 1128. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 7.
15. Рік роботи Харківської Робітничої консерваторії // Вісти. – 1930. – 10 квітня.